

ПОЛИФУНКЦИОНАЛНИ ПОМАГАЛА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (ЗА V, VI, VII КЛАС)

Димчев, К., Нешкова, Р., Горанова, Ил. *Текстове и задачи по български език за V клас*. Издателство „РИВА“; Димчев, К., Харизанова, М. *Текстове и задачи по български език за VI клас*. Издателство „РИВА“; Димчев, К., Горанова, Ил. *Текстове и задачи по български език за VII клас*. Издателство „РИВА“

Нели Недялкова

1. Скоро излезе от печат комплект от три нови помала по български език на издателство „РИВА“ – „Текстове и задачи по български език за V клас“⁽¹⁾; „Текстове и задачи по български език за VI клас“⁽²⁾; „Текстове и задачи по български език за VII клас“⁽³⁾ (По-нататък – Помагалото за V клас, Помагалото за VI клас, Помагалото за VII клас).

Авторският колектив с ръководител проф. Кирил Димчев предлага на учителите по български език помагала, които са ориентирани към двата типа обучение по български език – обучението по български език като първи език и обучението по български език като втори език.

Обучението по български език като първи език е представено с *методически идеи по теми*, съобразени с учебните програми за V, VI и за VII клас. Някои от вижданията на авторите за обучението по български език като втори език намират най-ярка реализация в *рубриката „Езикова работилница“*: работи се с автентични текстове на ученици, за които българският език не е първи (майчин, роден) език.

2. Структура на помагалата. Всяко от помагалата съдържа:

– Тест за определяне на входното равнище на знанията и уменията на учениците.

– Методически идеи по теми, съобразени с учебните програми.

– Тест за определяне на изходното равнище на знанията и уменията на учениците.

– Ключ с верните отговори на тестовите задачи

Заслужават внимание формулираните от авторите *основни цели*, успешно реализирани в помагалата.

– „Да се усъвършенстват уменията на учениците за създаване и възприемане на текстове като фактор за успешно общуване.

– Да се осмислят езиковите правила, за да се избягват слабостите при общуването.

– Да се обогатят езиковата и общата култура на учениците.“ (Помагалото за VII клас, с. 4).

Според авторите „не се нуждае от специално изтъкване фактът, че изучаването на българския език в клас помага за непрекъснато обогатяване на речниковия запас и по този начин се постига изразителност на речта; за автоматичен подбор на изречения и думи, които в контекста са синоними“ (Помагалото за VI клас, с. 4)

Основната задача на съставителите на сборниците е да се помогне на учениците при овладяване на възможностите на българския книжовен език „за изразяване на най-тънки отсенки на мисълта“; да им се покажат механизми за използване на богатството на българския език в устни и писмени речеви изяви (Помагалото за V клас, с. 4).

2. 1. В Тестовете за определяне входното равнище на знанията и уменията на учениците (Помагалото за V клас, с. 5 – 8; Помагалото за VI клас, с. 5 – 6) и **В Тестовете за определяне изходното равнище на знанията и уменията на учениците** (Помагалото за V клас, с. 70 – 71; Помагалото за VI клас, с. 74 – 77; Помагалото за VII клас, с. 71 – 73) са включени текстове с културологична насоченост и задачи на брой приблизително толкова, колкото се задават в тестовете за външно оценяване при завършване на VII клас.

Условията на задачите във всеки от текстовете предполагат различни учебни дейности – определяне на темата и подтемите на текстовете, извличане на ключови думи и изрази, речникова работа, разпознаване на форми, уместна употреба на думи и форми, четене с разбиране, откриване на правописни неточности и др. Богатият спектър от дейности дава възможност на учителите да използват тестовете не непременно в цял вид, а да избират от тях задачи в съответствие с интересите и подготовката на учениците си.

Вместо тест за входно равнище *в помагалото за VII клас* се предлага разработка, озаглавена „Начален преговор“, в която се загатват идеи, които могат да бъдат осъществявани в занятия по български език или по литература – в края на VI клас или в началото на VII клас (Помагалото за VII клас, с. 5 – 6). Използван е откъс от разказа на И. Вазов „Иде ли?“ – писмото на Стоян до майка му. По оригинален начин задачите към откъса свързват ученото до VII клас с наблюдение и анализ на текста; създават се предпоставки учениците сами да съставят текстове, в които да приложат знанията и уменията си за „правилност и уместност на езиковия изказ“, както и с „изискването за уместност на речевите изяви“ (Помагалото за VI клас, с. 4).

2. 2. Методическите идеи по теми, съобразени с учебните програми (V клас, с. 9 – 65; VI клас, с. 7 – 73; VII клас, с. 7 – 70), правят помагалата *приложими към всички варианти на учебниците по български език за V, VI, VII клас.*

Във всяка от разботените теми реализацията на методическите идеи на авторите условно се разделя между две части.

– *Първата част е ориентирана към обучението по български език като първи език и като втори език.* В нея са включени **текстове и задачи**, насочени към практическо овладяване на оптимален брой лингвистични понятия и към усъвършенстване на комуникативноречеви умения, предвидени по Държавните образователни стандарти.

– *Втората част* е обособена като рубрика „*Езикова работилница*“. С насоченост предимно за работа с ученици, за които българският език не е майчин език (турчета, ромчета, еврейчета, русначета и пр.). С нея се поставя началото на методически обосновано практическо обучение по български език като втори език.

Работата с помагалата предлага възможности за формиране у учениците на компетентности, отнасящи се до процедурни знания на личността, с помощта на които се изпълняват речеви действия. Учителите биха могли да използват идеите, маркирани в сборниците, за функционално изучаване на основни проблеми, предвидени в учебните програми.

В сборниците целенасочено е работено за реализиране на *културологичния подход* – избрани са подходящи текстове и се акцентира на определени страни от съдържанието им. Културата се разбира като динамичен процес, при който личността влиза в отношения със себе си, с другите и със света. Учителите разполагат с възможности за избор чрез блоковете езикови задачи, културологично ориентирани, да запознават учениците си с националните особености на речевото общуване (в т.ч. и с речевия етикет). Примери от:

Помагалото за V клас (с. 11 – 12; изходен текст – *Дъга*):

Задача 5: Кои народни названия на дъгата са посочени в текста? Препишете ги.

Задача 6: Как наричат дъгата по-възрастните жители във вашето населено място?

Помагалото за VI клас (с. 27 – 28; изходен текст – *Азбуката като мост*):

Задача 1: Определете речниковото и граматичното значение на думите **азбука** и **мост**.

Задача 2: С какво значение – пряко или непряко, са употребени думите **азбука** и **мост** в текста? Обосновате отговора си.

Задача 3: Какво е значението на думите **библиотека**, **електронна библиотека**, **антикварна библиотека**? (Направете справка с тълковен речник или речник на чуждите думи).

Задача 4: Какво е според вас бъдещето на печатната книга? Обосновете се.

Помагалото за VII клас (с.28 – 30; изходни текстове – Из „*Душа за душа*“ на Н. Хайтов, Из „*Песен за човека*“ на Н. Вапцаров, откъс от „*Маминото детенце*“ на Л. Каравелов, откъс от интервю с В. Мурдаров):

Задача 1: Как Н. Хайтов оценява възможностите на съвременния български език да представя най-тънки нюанси на изразявания смисъл?

Задача 2: От откъса от „Песен за човека“ на Н. Вапцаров препишете словосъчетанията и изреченията, които имат по-голяма честота на употреба в разговорната реч.

Задача 5: Кои думи на форми, използвани в текста на Л. Каравелов, не се употребяват в съвременния български книжовен език? Запишете ги. Кои думи и форми днес се употребяват на тяхно място?

Интеркултурният и интердисциплинният подход поражда идеи за технологични решения за по-дълбоко вникване в други култури, разширяват хоризонта на учениците и спомагат за преодоляване на ограничения от личен и обществен характер. В епохата на глобализация това е изключително важно. При изпълнението на задачи от сборниците, в зависимост от начините, по които те биват поставяни, се създават нови ролеви ситуации: културата (разбирана в нейния широк смисъл) застава в центъра на езиковите занятия.

2. 2.1. Текстовете в методическите разработки (във всяка от тях – повече от един) са с различни характеристики по отношение на тема, стил, жанр, източник на информация и пр. В помагалата са включени текстове от разговорен, научен, публицистичен, художествен стил с подчертана културологична насоченост, от които учениците извличат полезна и нова за тях информация. Ако учителите, заедно със своите възпитаници, използват текстовете творчески, биха решавали безпрепятствено много въпроси на езиковата чистота. Ето само по един пример на фрагменти от медийни текстове:

Помагалото за V клас (с. 20): *„Конкорд (заедно с „Ту-144“) е сред малкото до момента свръхзвукови самолети, извършвали пътнически полети. Най-забележителното преживяване с „Конкорд“ е, че това е единственият самолет, който „изпреварва залеза“.*

Помагалото за VI клас (с. 41): *Петуниите се чувстват най-добре на слънчеви места. Обичат топлината. Трябва да се пазят от вятър. През лятото е добре да се поливат всеки ден. За да цъфтят обилно и продължително, петуниите трябва да се подхранват редовно.*

Помагалото за VII клас (с. 71): *Европейският съюз (ЕС) има 28 страни членки, а 24 езика са обявени за официални езици на Съюза. В своята работа ЕС използва езици, които всяка страна при присъединяването си обявява, че желае да използва за официални. Многоезичната политика на Съюза е уникална по своя род и допринася за ефикасността, легитимността и прозрачността в работата на общността.*

Заслужават висока оценка усилията на авторите за целите на рубриката „Езикова работилница“ да издирят и включат подходящи за всяка тема *автентични текстове на ученици*, за които българският език не е майчин език. Сериозно достойнство на комплекта от помагала е, че чрез текстовете и задачите към тях на обучаваните се предлагат възможности да оценяват, анализират и редактират текстове на свои връстници.

2. 2. 2. Задачите в първата част на разработките изискват да се изпълняват *учебни дейности* за:

- *възприемане и анализ на текстове* с цел учениците да придобият умения за анализ и за *редактиране* на отклонения от българските книжовни норми;
- *създаване на текстове* с цел усъвършенстване на уменията за правилен и уместен подбор на думи, форми, словосъчетания и т.н.

Конструирането и подреждането на задачите в помагалата е подчинено на основните принципи, залегнали в методиката на обучението по български език – комуникативноречевия и системно-структурния.

Известно е, че комуникативноречевият принцип е обусловен от прагматичните функции на обучението по български език, а системно-структурният принцип съответства на когнитивните функции на езиковите занятия. Съобразяването с двата принципа в сборниците е показано чрез *комплексното изучаване на езиковите факти в процеса на функционирането им в речта*; съобразяването с втория принцип е направено с цел да се осъществяват информативните и познавателните цели при работа с определена учебна информация (особено при изучаването на правопис и пунктуация).

Ето някои примери за **задачи за възприемане и анализ на текстове**.

Помагалото за V клас – тема „*Език. Текст. Общуване*“ (с. 9 – 10).

Прочетете трите текста и изпълнете задачите.

Т 1. *Обичам те, българска реч,
звук сладък, най-мил в звуковете,
ту арфа звънлива, ту меч*

на майстор художник в ръцете. (Иван Вазов)

Т 2. *Заблуда е, че само писателите творят книжовния език. А истината е, че творец в един език е всеки, който борави с него в обществото.*

(Александър Теодоров-Балан)

Т 3. *Да си служиш с езика как да е – значи да мислиш как да е: неточно, приблизително, невярно.* (Алексей Толстой)

1. Напишете темата и целта на всеки от трите текста.
2. Как разбирате твърдението на А.Толстой в Т3?
3. Какво е за поета Ив. Вазов българската реч? Какви чувства изпитва той към нея?
4. Препишете изречението от Т2, с което авторът показва кой е творецът в един език.
5. Официален е езикът, който се използва в училище, в медиите, в Народното събрание и т.н. Кой е официалният език в Република България?

Помагалото за VI клас – тема „*Залог на глагола*“ (с. 42)

Прочете двойките изречения.

За пръв път петунията е описана от прочутия ботаник Жан-Батист Ламарк през 1793 г. – През 1793 г. прочутият ботаник Жан-Батист Ламарк за пръв път описва петунията.

Най-новият вид е открит през 1987 г. в Бразилия. – В Бразилия през 1987 г. откриват най-новия вид петунии.

Днес, след близо 200 години селекция, светът е завладян от няколко *вида петунии*. – Няколко *вида петунии завладяват света днес след близо 200 години селекция*.

1. Сравнете ги по смисъл, по строеж и по цел на общуване.

2. В кой залог са глаголите в двойките изречения?

3. Анализирайте употреба на членни форми на имената в изреченията в зависимост от употребата на единия или на другия залог.

4. Защо двойките изречения са контекстови синоними? Всеки учител може сам за себе си да направи методически коментар на подбора на текстовете и на набора от задачи, формулирани към тях. Тук поставяме акценти само върху следното:

– текстовете не само показват възможностите за употреба на изучаваното езиково явление – те дават на ученика *необходима информация* (текста от Помагалото за V клас), *интересна информация* (текстът от Помагалото за VI клас), *информация с културологична насоченост*;

– посочените по-горе примери убеждават, че наборът от задачи към отделните текстове наистина предлага различни учебни дейности:

– от Помагалото за V клас – учениците *четат* текста и изпълняват различни по характер задачи за *четене с разбиране*;

– от Помагалото за VI клас – учениците *четат* текста, *сравняват* текстовете, като търсят общото и различното между тях, *анализират* синтактичния строеж на изреченията, за да уточнят правописна особеност, свързана с разглежданото езиково явление, *формулират извод* след направен анализ.

На читателя не може да не направи впечатление, че в посочените примери (а такъв е подходът и в другите разработки в помагалата) *задачите за четене с разбиране* (за които напоследък се говори твърде много) са включени ненаатрапчиво и което е по-важно – *те са в пряка връзка с изучаваната лингвистична материя*.

2.2.3. Чрез *задачите в „Езикова работилница“* големи надежди се възлагат на самостоятелната работа с учениците, която включва няколко типа дейности:

(1) *Създава се текст*, темата на който е достъпна за учениците и е съобразена с техните социокултурни особености; по темата пишат всички ученици. В помагала са използвани именно такива текстове (навярно получени от различни училища). Например:

Помагалото за V клас – „*Аз и моето училище*“ (Дуйгу, V клас; Стефан, V клас), „*Моето семейство*“ (Ирена, V клас), „*Моят любим спорт*“ (Алтан, V клас) и др.

Помагалото за VI клас – „*Любимо животно*“ (Айшегюл, VI клас), „*Курбан байрам*“ (Мехмед, VI клас), „*Празници в моето семейство*“ (Ербу, VI клас) и др.

Помагалото за VII клас – „Пътуването – познание и самопознание“ (Емине, VII клас), Из „Крадецът на праскови“ – трансформиращ преразказ от името на военнопленника (Гъокан, VII клас), „Моите приятели“ (Бинас, VII клас).

(2) С набор от задачи се анализира един от текстовете и се редактират смислови и езикови грешки. Например:

Помагалото за V клас (с. 45 – 46):

Прочетете текста и изпълнете задачите.

Моят любим спорт

Моя любим спорт е футбол. Убичам да играя на мач. На нашето село има голям стадьон, голяма врати и ние играемвсяка неделя. Отиваме рано определяме одборите и почваме (...). Алтан, V клас

Задача 1: Поставете пропуснатите препинателни знаци и зачертайте излишните.

Задача 2: Поправете правописните грешки.

фудбол – ..... убичам – .....

стдьон – ..... одборите – .....

съдиа – .....

Задача 3: Редактирайте подчертаните изрази.

Задача 4: Поправете грешките в изречението *Моя любим спорт е футбол* и го препишете.

Всеки учител в зависимост от конкретните условия може да продължи набора от задачи.

Анализът и редактирането на текста е колективна дейност, която се извършва в клас и често продължава като задание за вкъщи.

(3) Важен момент е, че след изпълнението на предходните задачи (и на други, подобни на тях) всички участници в образователния процес получават нова задача да пишат по същия проблем, като се съобразяват с резултатите от анализа и редактирането, направени с тяхно участие. Например след анализа и редактирането на ученическия текст „Моят любим спорт“ е предвидено учениците да съставят нов текст – **Помагалото за V клас** (с. 46):

Задача 5. Напишете текст на тема „Моят любим спорт“ или „Моето любимо занимание“ (по избор).

По този начин едновременно се работи за езиковото и социокултурното израстване на подрастващите.

„Езиковата работилница“ е нов момент в създаването на учебна литература по български език. С нейното обособяване авторите целят не само да се развива комуникативната компетентност на учениците; тя е замислена да помага в обучението на деца, за които българският език не е първи (не е майчин) език.

3. В заключение надявам се да съм успяла да предизвикам читателския интерес към комплекта от три нови помагала по български език за V, VI и VII клас. А те го заслужават, защото :

– подобраните *текстове и наборът от задачи* правят помагалата наистина *полифункционални*:

– *могат да се използват от всички ученици* независимо от учебника, по който работят;

– служат за реализация за съвременни *идеи за подготовка, организиране и осъществяване на занятия по български език като първи език и по български език като втори език*;

– предлагат възможности на ученици и на учители за избор – и на текстове, и на задачи (в зависимост от намеренията на учителя, от интересите и възможностите на учениците му).

Неоспоримо достойнство на комплекта е, че чрез текстовете и задачите в помагалата на обучаваните се предлагат възможности да *анализират, оценяват и редактират текстове на свои връстници* (рубриката „Езикова работилница“).

Помагалата могат да се използват:

– в различните видове уроци по задължителна подготовка;

– занятията в групите за ЗИП и СИП;

– за подготовка и самоподготовка – в училище и извън училище;

– за оценка и самооценка на знания и умения на учениците.

Издателство „Рива“ ЕООД заслужава похвала за публикуването на комплекта от помагала.

БЕЛЕЖКИ

1. Димчев, К., Нешкова, Р., Горанова, Ил. Текстове и задачи по български език за V клас. Издателство „РИВА“, 72 с.
2. Димчев, К., Харизанова, М. Текстове и задачи по български език за VI клас. Издателство „РИВА“, 80 с.
3. Димчев, К., Горанова, Ил. Текстове и задачи по български език за VII клас. Издателство „РИВА“, 76 с.

POLYFUNCTIONAL HANDBOOKS IN BULGARIAN

✉ **Dr. Neli Nedyalkova**

Mladost 3 Dist.

1712 Sofia, Bulgaria

E-mail: starkravenik@gmail.com